

MR ANTONY PEMBERTON
DR FRANS W. WINKEL
DR MARK GROENHUIJSEN*

Restorativna pravda i žrtve: odnos koji nije očigledan

Dva najvažnija dostignuća u krivičnom pravnom sistemu u poslednjih 20-30 godina su razvoj restorativne pravde i prepoznavanje i poboljšanje položaja žrtve. S tim u vezi, u prvom delu rada razmatra se teorijski model za žrtve u okviru koncepta restorativne pravde koji trenutno razvijaju istraživači (autori ovog teksta) na InterVICT istraživačkom institutu. Ovaj model uključuje postojeće znanje iz oblasti socijalne psihologije i studija o traumatskom stresu i postavlja veliki broj hipoteza koje će biti proverene u praksi sa učesnicima procedura koje uključuju elemente restorativne pravde. Međutim, kako i međunarodni pravni protokoli o restorativnoj pravdi imaju nedostatke u pogledu postojeće perspektive orijentisanosti na žrtve, u drugom delu rada autori se bave ključnim pitanjima dokumenta koji je Evropski Forum službi za žrtve nedavno publikovao a koji se odnosi na položaj žrtve u postupku posredovanja. Imajući to u vidu, rad će ići dalje od kritike restorativne pravde, utičući na okretanje teorije i primene restorativne pravde ka većoj orijentisanosti na žrtve.

Ključne reči: žrtve, restorativna pravda, socio-psihološki aspekt, međunarodni standardi.

Restorativna pravda i žrtve često se pominju u istoj rečenici, poglavlju ili knjizi. Na primer, deo o restorativnoj pravdi u najnovijem izdanju *Oxford Handbook of Criminology* (Oksfordski priručnik iz kriminologije) je deo poglavlja koje nosi naziv «Žrtve»,¹ skorašnji udžbenici o žrtvama posvećuju

poglavlja restorativnoj pravdi,² ili poklanjaju jednaku pažnju ovim pitanjima.³ Pitanja i zakonodavstvo koji se odnose na žrtve navode se u preambuli Nactra Deklaracije UN o restorativnoj pravdi, posredovanje u krivičnim stvarima je deo Okvirne odluke EU o položaju žrtava u krivičnom postupku, dok se pružanje pomoći žrtvama u procesu oporavka od negativnih posledica krivičnog dela smatra suštinskim elementom restorativne pravde^{4,5}

Neke rezerve i nedostaci

Nije teško biti kritičan u vezi sa ovim bliskim odnosom. Kao što navodi Dignan,⁶ tri glavne intelektualne tradicije koje se nalaze u osnovi restorativne pravde su prilično ambivalentne u pogledu nedostataka i položaja žrtava kriminaliteta. Ni građanske teze koje su favorizovali Hulsman, Bianchi i Mathiesen, ni komunitarističke teorije čiji je najpoznatiji zagovarač Christie u radu «Conflicts as property» (Konflikt kao svojina), niti teorije moralnog diskursa, kakva je teorija reintegrativne sramote koju zastupa Braithwaite, nemaju za cilj postizanje direktne koristi za žrtve kriminaliteta.⁷

2 Goodey, J. (2005) *Victims and victimology. Research, policy, practice*, Harlow, UK: Pearson.

3 Dignan, J. (2005) *Understanding victims and restorative justice*, Maidenhead: Open University Press.

4 Daly, K. (2006) "The limits of restorative justice", u: Sullivan, D., Tift, L. (ur.) (2006) *The handbook of restorative justice: a global perspective*, New York: Routledge.

5 Kategorizacija suštinskih elemenata restorativne pravde koju iznosi Daly čini nam se kao veoma dobar način da se ostane po strani tokom debate o definisanju restorativne pravde koja je u toku.

6 Dignan, J. (2005) op. cit.

7 Više o tome u: Dignan, 2005, op. cit.; Christie, N. (1977) "Conflicts as property", *British Journal of Criminology*: vol. 17, br. 1.; Braithwaite, J. (1989) *Crime, Shame and reintegration*, Cambridge: Cambridge University Press.

* Mr Antony Pemberton, Služba za pomoć žrtvama Holandije, InterVICT institute, A.Pemberton@slachtofferhulp.nl; Prof. dr Frans W. Winkel, Univerzitet u Tilburgu, Pravni fakultet, Odsek za krivično pravo, InterVICT institut; Prof. dr Mark S. Groenhuijsen, Univerzitet u Tilburgu, Pravni fakultet, Odsek za krivično pravo, InterVICT institut, Holandija

1 Zedner, L. (2002) "Victims", u: Maguire, M., Morgan, R., Reiner, R. ur. (2002) *The Oxford Handbook of Criminology* (treće izdanje), Oxford: Oxford University Press.

Svaka pridodata vrednost za žrtve je sporedni proizvod. Zbog te karakteristike, teorijski rad i empirijska istraživanja o položaju žrtve u restorativnoj pravdi su oskudni, posebno kada se uporede sa izobiljem literature i teorijom o učinocima.⁸ S tim u vezi je i tendencija korišćenja prilično idealizovanog i homogenog shvatanja žrtava.⁹ To omogućava različitim zagovornicima restorativne pravde da naprave potpunu, generalizovanu izjavu o koristima restorativne pravde za sve žrtve.¹⁰

Za veliki broj programa, termin restorativna pravda je zaista pogrešan. Različite službe za rehabilitaciju ili društvenokoristan rad sa dahom doprinosa koji se odnosi na žrtve, klasifikovani su kao restorativna pravda. Čak i «pravi» programi restorativne pravde pretenduju da budu više orijentisani na učinioca,¹¹ i/ili da budu vođeni od strane organizacija koje su više okrenute učinocima, poput službi probacije, nego što su okrenuti žrtvama. Najbolji način da se ublaži skepticizam je empirijsko istraživanje koje treba da pokaže kakvu korist žrtve imaju od programa restorativne pravde. I pored toga što se definicije restorativne pravde i prakse suštinski razlikuju, sasvim je sigurno reći da ima dovoljan broj istraživanja koja pokazuju potencijalnu korist za žrtve koje odluče da učestvuju u restorativnoj pravdi.¹² Opšte uzev, žrtve su zadovoljne sa procedurom – zadovoljstvo se kreće od 75% do 98%.¹³ Oko 80% žrtava koje generalno

osećaju da se prema njima odnosilo s poštovanjem i da je njihovo mišljenje uzeto u obzir, rangiralo je restorativni proces i restorativni ishod kao fer.¹⁴ Procenti su sigurno znatno veći u poređenju sa podacima «tradicionalnog» krivičnog pravnog sistema.¹⁵

Dva lica viktimologije

Uprkos pozitivnim rezultatima dosadašnjih istraživanja, smatramo da ona pate od fenomena koji bismo želeli da nazovemo «dva lica viktimologije». Viktimologija je multidisciplinarni pristup izučavanju žrtava i ona privlači brojne discipline, od kojih su najvažnije krivično pravo i kriminologija, s jedne, i socijalna psihologija i psihologija ličnosti, sa druge strane. Razgraničenje između «pravno zasnovanih» i «psihološki zasnovanih» disciplina određuje način na koji se sprovodi istraživanje koje se odnosi na žrtve, kao i koncept koji se koristi za evaluaciju iskustava žrtava.

Dve opservacije su značajne. Prvo, koncepti koji se koriste od strane ove dve grupe mogu da se prepliću, ali njihov odnos obično nije predmet sistematskog istraživanja.¹⁶ Drugo, disciplina deli ove dve grupe s obzirom na razlikovanje između iskustva žrtava unutar i izvan krivičnog pravnog sistema. To znači da okvir koji se koristi može da pravi razliku između žrtava u zavisnosti od toga da li je učinilac uhapšen i potom krivično gonjen, ali isto tako može da predstavlja i glavnu prepreku za evaluaciju različitog doprinosa krivičnog prava ciljevima izvan krivičnog pravnog sistema.

Upravo u toj karakteristici leže nedostaci istraživanja restorativne pravde koja se odnose na žrtve. Prvo, pravno zasnovane discipline dominiraju nad restorativnom pravdom. To znači da predmeti istraživanja koji se odnose na žrtve su najčešće (nedostaci) krivičnog postupka. Istraživanja se fokusiraju na percepciju procesne pravde (da li je postupak pravedan, da li je medijator bio neu-

8 Za dobar primer ovog disbalansa videti: Braithwaite, J. (2002) *Restorative justice and responsive regulation*, New York: Oxford University Press., 3. poglavlje o "Zašto restorativna pravda funkcioniše?".

9 Suprotno Dignanu (2005, op. cit.), čini nam se da to idealizovano shvatanje u restorativnoj pravdi nije Christiev stereotip idealne žrtve (videti: Christie (1986) "The ideal victim", u: Fattah, E. ed. (1986) *From crime policy to victim policy*, Basingstoke: Macmillan.

10 Miers, D. (2001) *An international review of restorative justice*, Crime Reduction Series Paper. London: Home Office.

11 Istraživanja o položaju žrtava koje su odbile da učestvuju su, takođe, veoma retka. Videti: Holey, 2002; Hill, 2004 i Evropski forum službi za žrtve, 2005.

12 Aertsen, I. et al. (2004) *Rebuilding community connections: mediation and restorative justice in Europe*. Strasbourg, France: Council of Europe publishing.

13 Daly, K. (2001) "Conferencing in Australia and New Zealand: variations, research findings, and prospects", in: Morris, A. and Maxwell, G. (eds.) *Restorative justice for juveniles: conferencing, mediation and circles*, Oxford: Hart Publishing; Strang, H. (2002) *Repair or revenge: Victims and restorative justice*. Oxford: Oxford University Press; Crawford, A., Newburn, T. (2003) *Youth offending and restorative justice: implementing reform in youth justice*. Cullompton: Willan Publishing; McCold, P. (2003) "A survey of assessment research on mediation and conferencing", in: Walgrave, L. (ed.). *Repositioning restorative justice*, Cullompton, UK: Willan; Latimer et al., 2005.

14 Strang, 2002, op. cit.

15 Videti: Winkel, F. W. (2002) *Slachtofferhulp bij hardnekkige klachten. Over visie, witte beren, stroop en tegenpolen*, Inaugural lecture, Free University Amsterdam. Za intereseantno odstupanje od ovog pravila videti: Gabriel, H., Greve, W. (2003) "The psychology of fear of crime", *British Journal of Criminology*, 43, 600-614.

16 Strang, H., Sherman, L. (2004) "Protocol for a Campbell Collaboration Systematic Review: Campbell Collaboration Systematic Review: Effects of Face-to-Face Restorative Justice for Personal Victim Crimes", draft #4, November, videti: <http://www.campbellcollaboration.org/doc-pdf/restorative-justiceprot.pdf>.

tralan i slično) ili na ishode, kao što su izrečene kazne i kompenzacija (ili materijalno popravljane pričinjene štete). Evaluacija se potom sastoji od mera poput opšteg zadovoljstva žrtava ili zadovoljstva koje se odnosi na procesnu pravdu. Rezultati koji su ranije pomenuti su te vrste. Naredni primer je Campbellov doprinos pregledu restorativne pravde.¹⁷ Jedina zavisna varijabla koja se odnosi na žrtve u ovoj meta analizi je zadovoljstvo žrtve.¹⁸

Ali, zadovoljstvo nije dovoljno ako želimo da razumemo da li i kako restorativna pravda dostiže svoj ključni element koji se sastoji u pomoći žrtvama da se oporave od krivičnog dela, s obzirom da to podrazumeva mnogo više od fer procesa (i zadovoljstva njime), više informacija i neke mogućnosti kompenzacije. Kada istraživanja restorativne pravde prođu dalje u ovaj problem, vrlo brzo dolazimo do drugog nedostatka istraživanja: ono nije dovoljno informisano od strane socijalne psihologije i studija koje se baziraju na traumama koje se sprovode izvan krivičnog sistema. Čak i rigorozne australijske evaluacije programa RISE i SAJJ pate od toga da ne uključuju jasno definicije oporavka žrtve koje se odnose na psihološke teorije i upitnike koji se koriste za evaluaciju programa sa sličnim ciljevima ali izvan krivičnog sistema.¹⁹

Cilj ovog rada je da obezbedi polaznu tačku za mnogo potpuniji razvoj razumevanja položaja žrtava u restorativnoj pravdi. Prvo ćemo ukratko razmotriti delove psihološke teorije i istraživanja koja su relevantna za teoriju restorativne pravde i evaluacione prakse. Fokusiraćemo se na dve centralne reakcije žrtava na kriminalitet: uznemirenost i ljutnju. Centralni princip je da socio-psihološka dinamika susreta sa učiniocem obezbeđuje uvid u doprinos restorativne pravde oporavku žrtve.

Značaj toga nije ograničen na akademsko istraživanje i teoriju već i na debatu koja je stalno u toku a odnosi se na pravne standarde restorativne pravde. Posebno naša početna analiza obezbeđuje

dalju podršku za Dokument o položaju žrtve u procesu posredovanja koji je 2005. godine usvojio Evropski forum službi za žrtve.²⁰ Zaključni deo ovog rada će razmotriti ovo pitanje.

Uznemirenost: atributi u vezi sa kontrolom nad viktimizacijom i njenim uzrocima

Posttraumatski stresni poremećaj

Posttraumatski stresni poremećaj je uobičajena reakcija na traumatične događaje kakvi su napadi ili ozbiljne nesreće. Nakon izvršenog krivičnog dela, mnoge žrtve doživljavaju barem neke od sledećih simptoma: ponovno preživljavanje događaja, ponovljene i neželjene misli koje se nameću, hiperpobudnost, emotivnu ukočenost i izbegavanje stimulansa koji bi mogli da posluže kao podsetnik na traumatično iskustvo. Mnogi ljudi se oporave već tokom prvih nedelja ili meseci nakon krivičnog dela, ali je ne tako zanemarujući broj žrtava kod kojih se razvija posttraumatski stresni poremećaj. Onda se ovi simptomi javljaju tokom dužeg vremenskog perioda, ponekad čak i godinama, što znači da su žrtvi koja pati od PTSD ozbiljno narušene socijalne i profesionalne funkcije.²¹ Savetovanje, tretman i terapija za žrtve kriminaliteta se stoga fokusiraju na prevenciju ili lečenje posttraumatskog stresnog poremećaja.

Dve karakteristike teorijskog razmatranja PTSD su posebno važne za iskustvo žrtava unutar restorativne pravde. Razmotrićemo ove probleme, uočenu kontrolu nad događajem i attribute koji se odnose na uzrok krivičnog dela i to pre nego što se povežu sa procedurama restorativne pravde.

Vremenski model uočene kontrole

Teorije koje se odnose na ulogu uočene kontrole u prilagođavanju na stresne životne događaje tipično postavljaju kao hipotezu to da događaji koji se opažaju kao oni koji ne mogu da se drže pod kontrolom daleko više zabrinjavaju od onih koji mogu da se kontrološu.²² U ovim modelima, uočen nedostatak kontrole je faktor rizika za razvoj posttraumatskog stresnog poremećaja. Suprotno tome,

17 Suprotstavite ovo Campbellovoj studiji o pomoći žrtvama. Videti: Marandos and Perry, 2002.

18 Za program RISE videti: Sherman and Strang, 2000; Strang, 2002, op. cit. Za program SAJJ videti: Daly, K. (2002) "Restorative justice: the real story", *Punishment & Society*, 4 (1), 55-79.; Daly, K. (2003) "Mind the gap: restorative justice in theory and practice", in: von Hirsch, A. et al. (eds.) *Restorative justice and criminal justice: competing or reconcilable paradigms?* Oxford, Hart Publishing; Daly, K. (2005) "A tale of two studies: restorative justice from a victim's perspective", in: Elliot, E. and Gordon, R. (eds.) *Restorative justice: emerging issues in practice and evaluation*, Cullumpton, UK: Willan Publishing; Daly, 2006, op. cit.

19 Evropski forum službi za žrtve (2005) *Statement on the position of the victim within mediation*, EFVS: Lisbon.

20 Ehlers, A., Clark, D. M. (2000) "A cognitive model of posttraumatic stress disorder", *Behavior research and therapy*, 38, 319-345.

21 Foa, E. B., Zinbarg, R., and Rothbaum, B. O. (1992). Uncontrollability and unpredictability in post-traumatic stress disorder: An animal model. *Psychological Bulletin*, 112, 218-238.

22 Frazier, P., Berman, M., Steward, J. (2002) "Perceived control and posttraumatic stress: A temporal model", *Applied & Preventive Psychology*, 10, 207-223.

što je događaj moguće više držati pod kontrolom, veća je verovatnoća da se kod nje ili njega neće razviti posttraumatski stresni poremećaj. Međutim, Frazier, Berman i Steward²³ pokazali su da je kontrola kompleksnija konstrukcija. Odnos između kontrole i stresnog životnog događaja i posttraumatskog stresnog poremećaja ublažen je vremenskom dimenzijom kontrole.²⁴

Vremenski model deli kontrolu na prošlu kontrolu (Da li sam mogla/mogao da sprečim ono što se dogodilo?), buduću kontrolu (Da li mogu da sprečim da se ovako nešto ponovo ne dogodi?) i sadašnju kontrolu (Šta mogu da uradim u pogledu ove situacije sada?). Različite vrste kontrole utiču na to do koje mere je kontrola adaptibilna. One nisu u korelaciji jedna sa drugom, što znači da je moguće da se žrtva oseća sigurno u vezi sa svojim mogućnostima da se suoči sa sadašnjom situacijom, bez razmišljanja o tome da li je mogla da spreči izvršenje krivičnog dela. Fraizer²⁵ pokazuje da je najadaptibilnije fokusirati se na aspekte događaja koji mogu da se kontrolišu u ovom momentu. Žrtve koje kažu «Sigurna/siguran sam da ću ovo prevazići ako samo radim na tome» ili «Preduzeo/preduzela sam korake kako bih se zaštitio/la nakon napada» pokazuju bolje rezultate u oporavku u odnosu na one koji se ne slažu sa ovim izjavama.

Buduća kontrola je mnogo komplikovanija stvar, s obzirom da je kontrola nad budućim ponovnim događajima ublažena ubeđenjima koja se odnose na verovatnoću da će se događaj ponoviti. Žrtve koje misle da je malo verovatno da će se krivično delo ponoviti i koje se osećaju sigurno u vezi sa svojim mogućnostima da ga drže pod kontrolom ukoliko se ipak dogodi, bolje napreduju od onih koje ne misle tako.

Najkomplikovanije je pitanje prošle kontrole. Pitanje da li je događaj mogao da se spreči takođe

može da bude konceptualizovano u smislu atributa o uzrocima traume. Prvo razgraničenje unutar ovih atributa je da li su oni fokusirani na učinioca, što se u vezi sa vremenskim modelom naziva «zamenjujuća» prošla kontrola ili žrtva.

Atributi koji su fokusirani na žrtvu

Unutar atributa koji se fokusiraju na ličnost važna podela je Janoff-Bulmanovo razlikovanje između karakterološkog samookrivljanja (CSB) i bihevioralnog samookrivljanja (BSB).²⁶ U okviru CSB žrtva pripisuje viktimizaciju nekontrolisanim aspektima ličnog, kao što su karakter, rasa, rod ili seksualna orijentacija. To su stvari nad kojima žrtva nema kontrolu. CBS se povezuje sa PTSD i drugim mentalnim problemima koji se odnose na traumatu ukoliko žrtva ima shvatanja kao što su «Ja sam privukao/la nevolju» ili «Svako može da vidi da sam ja žrtva».²⁷

Sa druge strane, BSB ide do onog stepena do kog žrtva pripisuje krivično delo kontrolisanim aspektima ličnog, kao što su radnje i ponašanje. Janoff-Bulman pretpostavlja da bi BSB trebalo da bude adaptibilan za žrtve. Pripisivanje uzroka događaja karakteristikama ličnosti koje mogu da se menjaju, omogućilo bi žrtvama da se osećaju sigurnim da mogu da kontrolišu i spreče ponovno nastupanje sličnog događaja.

Ovakav način rasuđivanja ima jaku intuitivnu stranu, ali nije iznuden skorašnjim istraživanjima.²⁸ BSB može da bude adaptibilniji nego CSB, ali takođe pospešuje razmišljanja koja su protivna činjeničnom stanju.²⁹ Žrtva može da se usredsredi na pitanja «šta ako». «Šta bi bilo da nisam izašao/izašla te noći, šta ako sam mogao/mogla da više ostajem kod kuće» i slično. Ovakvo isticanje prošlosti i pokušaji da se ona kotroliše, ne daju indicije adaptibilnom ponašanju u sadašnjosti. To pre znači da je pažnja žrtve fokusirana na nešto drugo.

Da zaključimo: rezultati pokazuju da oba tipa samofokusirane prošle kontrole mogu da se dovedu u vezu sa slabijim suočavanjem u sadašnjosti, uz prednosti koje CSB ima nad BSB.

Atributi koji su fokusirani na učinioca

U osnovi, postoje tri načina na koje žrtva može da gleda na učinioca krivičnog dela. Pre svega, žrtve mogu da previše generalizuju događaj i kao

23 Videti: Brickman et al. (1982) "Models of helping and coping", *American Psychologist*, 37, 368–384.; Zimbardo, P. G., Boyd, J. N. (1999) "Putting time in perspective: A valid, reliable individual-differences metric", *Journal of Personality and Social Psychology*, 77, 1271–1288. Za razmatranje privremenog modela: Frazier, P.A. (2003) "Perceived Control and Distress Following Sexual Assault: A Longitudinal Test of a New Model", *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, (6), 1257–1269., i Frazier et al. (2004) "Perceived control and adjustment to trauma: a comparison across events", *Journal of Social and Clinical Psychology*, 23 (3), 303-324., za dalje empirijsko testiranje medela.

24 Frazier, 2003, op. cit.

25 Janoff-Bulman, R. (1979) Characterological versus behavioral self-blame: Inquiries into depression and rape. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 1798–1809, i: Janoff-Bulman, R. (1992) *Shattered assumptions: Towards a new psychology of trauma*. New York: Free Press.

26 Ehlers and Clark, 2000, op. cit.

27 Za pregled videti: Frazier et al., 2002, op. cit.

28 Roese, N.J. (1997) "Counterfactual thinking." *Psychological bulletin*, 121(1), 133-148.

29 Ehlers, A., Clark, D. M. (2000), op. cit.

posledicu toga da opažaju čitav niz normalnih događaja kao mnogo opasnijih nego što oni to jesu.³⁰ U ovom misaonom okviru, učinilac je deo velike grupe učinilaca koji zajedno čine svet opasnim mestom, čine verovatnoću buduće viktimizacije većom i čine da se žrtva nigde ne oseća sigurno. Za suočavanje sa posledicama krivičnog dela, ova prva vrsta atributa je najmanje adaptibilna. Ona usađuje strah u žrtvu i prolongira negativne posledice viktimizacije jer žrtva izbegava slične situacije onoj u kojoj se krivično delo dogodilo i uzdržava se od aktivnosti koje je ranije volela. Ova vrsta preterane generalizacije je povezana sa početkom posttraumatskog stresnog poremećaja.

U drugom i trećem setu atributa, žrtva ne vidi svet kao mesto puno zlih učinilaca, već pripisuje viktimizaciju ili individualnim karakteristikama učinioca ili njegovom ponašanju, tj. «učinilac je loša osoba» u drugom setu i «učinilac je učinio lošu stvar» u trećem. Frazier³¹ je pokazao da je drugi set atributa povezan sa višim nivoima opasnosti za žrtve. U delu o ljutnji pokazaćemo da treći set atributa može da se posmatra kao najadaptibilniji od svih atributa «zamenjene prošle kontrole».

Značaj restorativne pravde

Veza između prethodno opisanog sadržaja istraživanja i procedura restorativne pravde leži u mogućnostima koje ovaj proces pruža za razjašnjenje uzroka kriminaliteta. Učinilac je u jedinstvenoj poziciji da razjasni ili ne razjasni žrtvine attribute koji se odnose na ono što se dogodilo. Unutar procedure restorativne pravde uobičajena je praksa za učinioca i žrtvu da razmotre uzroke događaja. U slučaju atributa koji su okrenuti učiniocu, ova karakteristika restorativne pravde najbolje može da se vidi na primeru iznetom u članku Barbare Hudson.³²

«Mlada majka, Lisa Smith, nedavno je izgubila partnera Glynnu u nesreći na motorciklu. Samo mesec dana nakon ovog tragičnog događaja, provalnik je provalio u njegov stan, ukrao brojne vredne predmete i demolirao mesto. Mlada majka je bila intervjuisana od strane lokalnih novina. Rekla je: "Ne mogu da verujem da je neko mogao da bude toliko bez srca. Oni su zli. Trebalo je da znaju Glynnu i da je on mrtav. Glynnove stvari su bile jedino što mi je ostalo."»

³⁰ Frazier, 2003, op. cit.

³¹ Hudson, B. (2003) "Victims and offenders", u: Von Hirsch, A. et al. (eds.) *Restorative and criminal justice: competing or reconcilable paradigms*, Oxford, UK: Hart Publishing.

³² Miller, D.T. (2001) "Disrespect and the experience of injustice", *Annual review of psychology*, 52, 527-553.

Primer pokazuje da majka ima attribute drugog i trećeg tipa, bukvalno se odnoseći prema učiniocima kao zlim ljudima i izražavajući nevericu u pogledu očigledne surovosti učinioca. Međutim kako većina provalnika jednostavno provaljuje u kuće samo zato što su prazne, a ne zbog nekog specifičnijeg znanja o situaciji u kojoj je žrtva, Hudson ističe da bi procedura restorativne pravde mogla da pomogne mladoj majci da spozna da nije ona bila meta provalnika zato što Glynnu više nema. Na sastanku bi ona mogla da čuje direktno od učinioca koji su to bili razlozi zbog kojih je on odabrao da provali baš u Glynnov stan. Nadalje, on bi mogao da je razuveri da nije imao nameru da joj nanese dodatnu bol time što je krivično delo izvršio ubrzo nakon Glynnove smrti. To bi, s druge strane, moglo da omogući Lisi da iz prvog i drugog seta atributa pređe u treću, i na taj način pomogne sebi u suočavanju sa viktimizacijom. Najveća prednost procesa restorativne pravde za žrtve mogla bi stoga da leži u samoj činjenici da on obezbeđuje bolje i adaptibilnije razumevanje motiva učinioca za izvršenje krivičnog dela.

Međutim, ovde postoji jedna nezgoda. Ovaj način promišljanja zavisi od činjenice da provalnik, ustvari, nije provalio u kuću zbog njegovog znanja o Glynnovoj smrti. Šta ako je razlog da je provalnik znao da je kuća prazna bio to prethodno saznanje? Teška motorciklička nesreća, u kojoj je umro mladi čovek, mogla je da bude dobro pokrivena u lokalnim medijima ili da se vest o njoj usmeno širi lokalnom zajednicom, tako da je to savim moguće. U tom slučaju, učiniočeva objašnjenja moglo bi zapravo da pojača žrtvino početno pripisivanje u vezi sa uzrocima svoje viktimizacije.

Slično tome, učiniočeva priča može da utiče na žrtvino pripisivanje koje je fokusirano na nju. Objašnjenja može da uveri žrtvu da on ili ona nisu jedine ranjive osobe, kao i da učiniocu nije žrtva bila meta zbog nekih posebnih razloga, što za posledicu ima niži nivo CSB. Nadalje, bolje razumevanje uzroka kriminaliteta može da oslobodi žrtvu tereta razmišljanja o pitanjima «šta ako», što bi vodilo nižim nivoima BSB. To bi pomoglo da se žrtva više fokusira na sadašnje suočavanje kao i da ima dodatnu korist obezbeđivanja uvida u prevenciju ponovljenog događaja u budućnosti.

Međutim, kao i atributi koji su fokusirani na učinioca, ovaj način promišljanja u velikoj meri zavisi od učiniočeve stvarne motivacije. Ako je, na primer, krivično delo bilo motivisano mržnjom, učiniočeva objašnjenja bi pre pojačalo nego smanjilo CSB, a ako je krivično delo bilo eksplicitno motivisano žrtvinim ponašanjem (na primer ako je žrtva bila pijana) to bi pre vodilo većem nego manjem BSB.

Značaj restorativne pravde je zato dvostruk. Prvo, verovatno je da bi učešće u neposrednom suočavanju sa učiniocem imalo uticaja na faktore koji su od značaja za suočavanje sa uznemirenošću nakon viktimizacije. Protokoli koji se odnose na posredovanje trebalo bi da imaju u vidu uticaj ove vrste sastanaka na žrtve. Drugo, istraživanja kojima se vrši evaluacija uticaja učešća u procesu restorativne pravde na attribute koji se odnose na PTSD, uz korišćenje adekvatnih upitnika, unaprediće razumevanje uticaja restorativne pravde na žrtve i dozvolice nam da poredimo restorativnu pravdu sa intervencijama koje za cilj imaju podršku žrtvama.

Ljutnja: razmišljanje, oprostaj i izvinjenja

Zadržavanje na ljutnji

Opazanje da je neko tretiran bez poštovanja ili je uvređen najuobičajeniji je izvor ljutnje.³³ Fitzgibbons³⁴ definiše ljutnju kao jako osećanje neprijatnosti prouzrokovano osećajem povređenosti ili nepravde. Proizilazi da je ljutnja uobičajena reakcija na kriminalnu viktimizaciju ako ona, kao minimum, uključuje tretman koji ne poštuje osobu. Iznenadjuće je ipak da su istraživanja koja se odnose na ljutnju nakon viktimizacije retka, posebno u poređenju sa izobiljem literature o strahu od kriminaliteta i posttraumatskom stresnom poremećaju.³⁵ U jednom od retkih istraživanja, James Ditton sa svojim kolegama otkrio je da su žrtve mnogo češće reagovala ljutnjom nego strahom na viktimizaciju.³⁶

Konstrukcija koja se skoro pojavila kombinuje ljutnju sa razmišljanjem, koje uključuje ponovljeno zadržavanje na negativnim stvarima u nečijem životu. Prema Sukhodolskom i drugima,³⁷ ljutito razmišljanje moglo bi da se definiše kao «nenameran i povratan kognitivni proces koji se pojavljuje tokom i nastavlja nakon epizode iskustva ljutnje». Sukhodolsky i drugi predlažu četvorofaktorski model ljutitog razmišljanja koji se sastoji od ljutih naknadnih misli, ljutih

sećanja, osvetničkih fantazija i razumevanja uzroka. Naknadne misli uključuju žrtvine održavajuće misli o epizodi ljutnje ili o njenom ponovnom odigravanju. Ljutita sećanja uključuju konstantno zadržavanje individue na nepravdi koju je iskusila. U osvetničkim fantazijama, žrtva sanja ili fantazira o tome kako se osvetiti prestupniku. Konačno, podskala razumevanja uzroka interesuje se za ljude koji se zadržavaju na razlozima zbog kojih su tretirani loše i razlozima zbog kojih se to dogodilo.

Razlog zbog koga diskutujemo o konceptu ljutitog razmišljanja u kontekstu restorativne pravde je dvojak. Prvo, zbog negativnih korelacija između ljutitog razmišljanja i oprostaja.³⁸ Ljutito razmišljanje može da predstavlja prepreku za oprostaj. Povećanje prostora za oprostaj, sa druge strane, može da oslobodi žrtve tereta neželjenih i nametnutih ljutih osećaja i misli koje se dovode u vezu sa ljutitim razmišljanjima. Kao što ćemo videti u delu koji sledi, u intra-psihološkom smislu, oprostaj je posebno značajan za žrtvina iskustva u procesima restorativne pravde.

Drugo, ljutito razmišljanje ima interesantne paralele sa različitim karakteristikama vremenskog modela kontrole koji je razmatran u prethodnom odeljku. Konkretno, postoji sličnost između neželjenih i nametnutih misli koje se odnose na događaj, kontračinjeničnog razmišljanja i želje da se kontroliše prošlost. Uključivanje ljutitog razmišljanja u vremenski model uočene kontrole dozvoljava kombinaciju žrtvinih iskustava ljutnje i straha u jednom opštem psihološkom modelu reakcija na viktimizaciju.

Oprostaj

Oprostaj se, u psihološkom smislu, može definisati kao spremnost da se napusti nečije pravo na ozlojeđenost, negativnu osudu i drugačije ponašanje prema učiniocu, uz gajenje nezasluženih kvaliteta sažaljenja i darežljivosti prema njemu ili njoj.³⁹ Jednostavnije rečeno, tri reči «ja ti opraštam» izražavaju tri odvojene stvari:

1. Ja sam preživeo/la štetu ili povredu.
2. Ti si izvor te štete ili povrede.
3. Ali sam odabrao/la da te oslobodim tvog duga prema meni.

Oprostaj može da bude pomešan sa nizom srodnih konstrukcija. Ono je različito od izvinjenja, koje pretpostavlja da je učinilac imao dobre razloge da izvrši krivično delo; od saučešća, koje implicira prav-

33 Fitzgibbons, R. P. (1986) "The cognitive and emotive uses of forgiveness in the treatment of anger", *Psychotherapy*, 23, 629-633.

34 Opdebeeck, A. et al. (2002) "Bemiddeling in het strafrecht", in: Koppen, P.J. van, Hessing, D.J., Merkelbach, H.L.G.J. i Crombag, H.F.M. (eds.) *Het recht van binnen: psychologie van het recht*, Deventer, the Netherlands: Kluwer; Goodey, 2005, op. cit.

35 Ditton et al., 1999a; Ditton et al., 1999b.

36 Sukhodolsky, D. G., Golub, A., Cromwell, E. N. (2001) "Development and validation of the anger rumination scale", *Personality and Individual Differences*, 31, 689-700.

37 Barber et al., 2005.

38 Exline, J. J., Baumeister, R. F. (2000) "Expressing forgiveness and repentance: benefits and barriers", in: M.E. McCullough and C.E. Thoresen (eds.) *Forgiveness theory: research and practice*, London: Guildford Press.

39 ibidem.

danje krivičnog dela, ili od pomirenja, koje implicira popravljavanje odnosa.⁴⁰ Ovo poslednje razlikovanje je posebno važno za restorativnu pravdu, jer se pomirenje koristi u brojim studijama kao rezultirajuća mera za žrtve i učinioca.⁴¹ Posmatrano iz intrapsihološke takve gledišta, korišćenje oprostaja pre nego pomirenja ima brojne prednosti. Prvo, može da se desi da i nema odnosa kao takvog koji treba popraviti između žrtve i učinioca, što ne sprečava žrtvu da oprost učiniocu. Drugo, ako je takav odnos postojao, žrtva može da odabere da istovremeno oprost učiniocu i okonča odnos. U oba slučaja, konstrukcija pomirenja ne može na adekvatan način da potakne pozitivne aspekte koje čin oprostaja može da ima za žrtvu.

Oprostaj je povezan sa nizom pozitivnih karakteristika za osobu koja oprašta. Ono je u negativnoj korelaciji sa osvetoljubivošću i ljutitim razmišljanjima jer oslobađa žrtve negativnih i nametnutih ljutih misli o krivičnom delu i učiniocu.⁴² Ono je povezano sa smanjenom depresijom i uznemirenošću,⁴³ ojačanim samopouzdanjem⁴⁴ i poboljšanom životnom satisfakcijom.⁴⁵ Kroz oslobađanje od negativnih emocija, ono može da promoviše fizičko zdravlje.⁴⁶

Da sumiramo: opraštanje učiniocu uopšte može da ima puno smisla za žrtve. Ali nema smisla primenjivati spoljašnji pritisak na žrtve da oprost zbog sporednih koristi koje mogu da imaju. Na prvom mestu, spoljašnji pritisak neće voditi oprostaju,⁴⁷ već saučešću ili izvinjenju koji nisu povezani sa pozitivnim efektima oprostaja. Drugo, kao što ćemo u nas-

tavku razmatrati, postoji i moralno pitanje. Možda bi bilo moralno ispravno zadržati/ne dati oprostaj.⁴⁸

Značaj restorativne pravde

Oprostaj već figurira u literaturi o restorativnoj pravdi.⁴⁹ Međutim, uobičajeno je da se on posmatra kao deo pomirenja ili da se posmatraju neki srodni aspekti poput izvinjenja, i to pre u sociološkom nego u psihološkom smislu.⁵⁰ Razmotrićemo dva važna aspekta oprostaja: odnos između oprostaja i izvinjenja i odnos između oprostaja i vrednosti pravde kako bi se pokazao značaj uključivanja intra-psihološke strane oprostaja u objašnjenja žrtvinih iskustava u restorativnoj pravdi.

Izvinjenje i oprostaj

Na prvom mestu, zdrav razum nam govori da je dobar način da se postigne oprostaj tako što učinilac nudi izvinjenje žrtvi i u ovom slučaju zdrav razum je potvrđen istraživanjem.⁵¹ U procedurama restorativne pravde, izvinjenje od strane učinioca je sasvim uobičajeno. U velikim RISE-eksperimentima u Australiji, 72% učinilaca se izvinilo za ono što su uradili,⁵² u SAJJ-programu brojke su bile nešto niže sa spontano ponuđenim izvinjenjem od strane učinilaca u 40% slučajeva i 28% slučajeva u kojima je izvinjenje ostalo «zaglušeno» (Daly, 2003).

Da li će efekat izvinjenja na žrtvu biti pozitivan ili ne, zavisi i od načina na koji se ono interpretira od strane žrtve, a posebno od toga da li žrtva izvinjenje vidi kao ozbiljno ili ne. Dok su ozbiljna izvinjenja povezana sa opraštanjem, neozbiljna izvinjenja nisu te služe kao dodatna prepreka oprostaju,⁵³ pa žrtve osećaju daleko više ogorčenja prema ovoj vrsti izvinjenja.⁵⁴ Dobijanje neozbiljnog izvinjenja zato nije neutralno već predstavlja negativno iskustvo za

40 Kurki, L. (2003) "Evaluating restorative justice practices", in: Von Hirsch, A. et al. (eds.) *Restorative and criminal justice: competing or reconcilable paradigms*, Oxford, UK: Hart Publishing; Daly (2005), op. cit.

41 McCullough, et al. (2000) "The psychology of forgiveness: History, conceptual issues, and overview", in: M.E. McCullough and C.E. Thoresen (eds.) *Forgiveness theory: research and practice*, London: Guildford Press; Barber et al., 2005.

42 Freedman and Enright, 1996; Hebl and Enright, 1993.

43 Karremans, J. C., Van Lange, P. A. M., Ouwkerk, J. W., Kluwer, E. S. (2003) "When forgiving enhances psychological well being: The role of interpersonal commitment", *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 1011–1026.

44 ibidem.

45 Baumeister, R. F., Exline, J. J., Sommer, K. L. (1998) "The victim role, grudge theory, and two dimensions of forgiveness", in: E. L. Worthington, Jr. (ed.) *Dimensions of forgiveness: Psychology research and theoretical perspectives*, Philadelphia: Templeton; Thoresen, C. E., Luskin, F., Harris, A. H. S. (1998) "Science and forgiveness interventions: Reflections and recommendations", in: E. L. Worthington, Jr. (ed.), op. cit.

46 Opdebeeck et al. 2002, op. cit.

47 Exline and Baumeister, 2000, op. cit.

48 Videti: Gehm, 1994.

49 Uobičajeno je za mnogobrojne koji pišu o restorativnoj pravdi da se pozivaju na sociologiju izvinjenja od Tavuchisa, 1991, dok se čini da je socio-psihološki rad u vezi sa ovom temom nepoznat. Videti: Bottoms, A. E. (2003) "Some sociological reflections on restorative justice", in: von Hirsch, A. et al. (eds.) *Restorative justice and criminal justice: competing or reconcilable paradigms?* Oxford: Hart Publishing; Strang, 2002, op. cit.; Daly, 2006, op. cit.

50 Exline and Baumeister, 2000, op. cit.; Darby, B. W., Schlenker, B. R. (1982) "Children's reactions to apologies", *Journal of Personality and Social Psychology*, 43, 742-753; McCullough et al. (1997) "Interpersonal forgiving in close relationships", *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 321–336.

51 Strang, 2002, op. cit.

52 Exline and Baumeister, 2000, op. cit.

53 Baron, 1988; Cohen, 1986.

54 Opdebeeck et al. 2002, op. cit.

žrtve i može da se pridoda nizu oblika sekundarne viktimizacije.⁵⁵ U manjem broju slučajeva u australijskom eksperimentu restorativne pravde žrtve su shvatile učiniočevo izvinjenje kao ozbiljno (41% u RISE, sa dodatnih 36% koji su ulazili u kategoriju delimično ozbiljni, 27% u SAJJ). Važno je da tu postoji znatna mogućnost za razlikovanje između žrtava i učinilaca u zavisnosti od njihove percepcije ovog problema. Čak i kada se učinilac ozbiljno izvini, mnoge žrtve mu neće verovati. U SAJJ eksperimentima, Daly je suprotstavila poglede žrtava i poglede učinilaca i utvrdila da se u pogledu ozbiljnosti izvinjenja oni ne slažu u 30% slučajeva.⁵⁶

Vrednosti pravde i oprostaj

Drugo je odnos između oprostaja i vrednosti pravde. Ovaj odnos nije iskren. Jedno skorašnje istraživanje pokazalo je da efekti vrednosti pravde zavise od vrste vrednosti koje su prisutne.⁵⁷ Ako su to vrednosti koje su prevashodno orijentisane na kažnjavanje ili odmazdu – učinioци ove vrste krivičnih dela treba da budu poslani u zatvor – vrednosti pravde će služiti kao prepreka.⁵⁸ Žrtva će se osećati otprilike ovako – ne mogu da mu oprostim jer je zaslužio da bude kažnjen.

Međutim, vrednosti pravde mogu da se odnose i na socijalnu pravdu, ljudska prava i procesnu pravdu umesto odmazde. U ovim slučajevima, aspekti pravde će pre stimulisati nego sprečavati oprostaj. Kao što smo napred pokazali, procedure restorativne pravde generalno nude visok nivo procesne pravde. I dalje od toga, filozofija restorativne pravde nastoji da istakne vrednosti koje nisu retributivne. Na obe strane koje učestvuju u procesu restorativne pravde može da se razvije oprostaj putem stimulanja vrednosti pravde koji su u vezi sa višim nivoima oprostaja.

Značaj vrednosti pravde za oprostaj je takođe istaknut odnosom između težine krivičnog dela i vrednosti pravde. Kriminološka istraživanja pokazuju da se težina krivičnog dela dovodi u vezu sa

verovatnoćom da ljudi ističu retributivne vrednosti pravde i želju da učinilac ide u zatvor.⁵⁹ U slučaju lakših krivičnih dela, vrednosti poput popravljanja ili rehabilitacije postaju mnogo značajnije.

Sledeća hipoteza bi mogla da bude postavljena. Restorativna pravda može da pomogne žrtvama da oprost učiniocima i, na taj način, doprinesu svom oporavku s obzirom da se oprostaj povezuje sa brojnim koristima za žrtvu. Međutim, ovaj doprinos je mnogo verovatniji kod lakših krivičnih dela s obzirom da vrednosti pravde neće stvoriti moralnu barijeru za oprostaj u ovakvim slučajevima. Ova hipoteza obezbeđuje moguće objašnjenje za jedno skorije istraživanje koje pokazuje da žrtve težih krivičnih dela manje profitiraju od svog učešća od onih koji su preživeli lakša krivična dela. Daly⁶⁰ je ukazala da je samo 29% najpovređenijih žrtava koje su preživele najteža krivična dela reklo da su se potpuno oporavile nakon jedne godine od učešća u procesu restorativne pravde. 66% svih žrtava koje su učestvovala u procesu restorativne pravde reklo je da su se potpuno oporavile. Nadalje, 77% svih žrtava pripisivalo je oporavak učešću u procesu restorativne pravde, dok je to bio slučaj sa svega 49% žrtava koje su bile «visoko povređene».⁶¹

Da sumiramo: kao što smo zaključili u delu o uznemirenosti, učešće u procesu restorativne pravde zajedno sa učiniocem može da utiče na različite faktore koji su u vezi sa ljutnjom nakon viktimizacije. Posebno je buduće istraživanje odnosa između restorativne pravde, s jedne, i oprostaja i ljutih razmišljanja, sa druge strane, od velike važnosti. U okviru ovog istraživanja, efekti ozbiljnog i neozbiljnog izvinjenja i odnos između restorativne pravde i oprostaja kod krivičnih dela sa različitim stepenom opasnosti su posebno interesantni.

Neke implikacije: od socijalne psihologije do međunarodnih standarda o restorativnoj pravdi

Tokom proteklih godina, brojna nacionalna i međunarodna tela pokušavala su da postave

55 Ovo bi mogla da bude posebna instanca mnogo opštijeg perceptualnog neslaganja (lošeg spajanja) između žrtava i učinilaca. Kada učinioци imaju tendenciju da se uključe u sebično izvrtanje, što im omogućava da umanje svoju odgovornost (Baumeister, R. F. (1998) "The self", in D. T. Gilbert and S. T. Fiske (eds.) *The handbook of social psychology* (Vol. 2, 4th ed.), Boston: McGraw-Hill), žrtve rade upravo suprotno i pokušavaju da preuveličaju opasnost krivičnog dela (Stillwell, A. M., Baumeister, R. F. (1997) "The construction of victim and perpetrator memories: Accuracy and distortion in role-based accounts", *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23, 1157-1172.).

56 Karremans et al. 2003, op. cit.

57 Exline and Baumeister, 2000, op. cit.

58 Mattinson, J., Mirrlees-Black, C. (2000) *Attitudes to crime and criminal justice*, Home Office, London, UK.

59 Daly, 2005, op. cit.

60 Pitanja koja su postavljena žrtvama bila su primer dve strane viktimologije o čemu smo ranije govorili. Oporavak je bio meren putem sledećeg jednostavnog pitanja: Koja od ove dve izjave bolje opisuje kako se danas osećate u vezi sa incidentom? Da li biste rekli da je sve iza vas, da ste potpuno oporavljeni od toga, ili da je to delimično iza vas, da ima još stvari koje vas zabrinjavaju, vi niste u potpunosti oporavljeni od događaja a oporavak je meren sledećim jednostavnim pitanjem: Da li biste rekli da je vaša sposobnost da krivično delo ostavite iza sebe bila potpomognuta vašim učešćem u procesu restorativne pravde ili stvarima koje samo vi možete da uradite? Videti u: Daly, 2005.

61 Videti: van Ness, 2003.

osnovne principe i standarde primene restorativne pravde u praksi.⁶² Najznačajniji od njih – u smislu krivičnog prava – su Nacrt Deklaracije UN o osnovnim principima programa restorativne pravde u krivičnim stvarima⁶³ i Preporuka Saveta Evope br. (99) 19 u vezi sa posredovanjem u krivičnim stvarima.⁶⁴

Evropski forum službi za žrtve, kao organizacija koja okuplja veliki broj nacionalnih službi za pomoć i podršku žrtvama, je 2005. godine usvojio *Dokument o položaju žrtve u procesu posredovanja*.⁶⁵ Cilj ovog Dokumenta nije toliko da pokrene nove teme koje bi zahtevale mnogo dublje razmatranje, već da skrene pažnju na pitanja kojima je već dato određeno mesto u postojećim međunarodnim protokolima, ali koja nisu valjano postavljena iz perspektive koja se posebno orijentiše na žrtve. Teme koje se razmatraju u ovom Dokumentu uključuju zahtev za dobrovoljno učešće u posredovanju, pitanje poverljivosti procedure, pitanje da li priznanje učinioca/osumnjicenog može da se koristi kao dokaz na sudu nakon neuspelog pokušaja posredovanja, i brojna druga pitanja koja nisu spomenuta u Preporuci Saveta Evrope i Nacrtu Deklaracije UN, kao što je uloga onih koji obezbeđuju pomoć i podršku žrtvama. U ovom zaključnom delu rada, povezaćemo diskusiju o socijalnoj psihologiji učešća žrtve u procesu restorativne pravde sa drugim pitanjima koja se razmatraju u ovom Dokumentu.⁶⁶

Posredovanje u krivičnim stvarima: moćan proces

Prvo, polazeći od socio-psihološke perspektive, ističe se razlika između posredovanja u građanskim

sporovima i krivičnim slučajevima. Duff⁶⁷ je ubedljivo argumentovao ovu razliku i to na nekoliko osnova. Prvo je ukazao na javnu prirodu, nedozvoljenost krivičnog dela koje je suštinski deo privatne štete koju žrtva trpi. Utoliko se posredovanje u krivičnim stvarima razlikuje od posredovanja u građanskim sporovima u tome što se prvo bavi nezakonitim aktom, a drugo štetom. Drugo: on ističe značaj utvrđivanja činjenica o slučaju pre posredovanja u krivičnim stvarima i različitih uloga koje to implicira za žrtvu i učinioca. Ono što bi trebalo utvrditi kao minimum je da ono što se dogodilo predstavlja krivično delo i da oni koji su uključeni u posredovanje jesu žrtva i učinilac (iako ova poslednja osoba tehnički može da bude još uvek osumnjičeni). Učinilac će biti pozvan da objasni zašto je učinio krivično delo i da se možda izvini ili obezbedi naknadu, a žrtva će, uobičajeno, opisati efekte krivičnog dela. U okviru posredovanja u građanskim sporovima može biti nepotrebno ili čak i nepoželjno da se utvrde činjenice o tome šta se dogodilo i da se, umesto toga, fokusira na buduće razrešenje konflikta. Obe strane u posredovanju u građanskim sporovima imaju isti položaj.

Treće, Duff ističe značaj komunikacije između učinioca i žrtve. Njegovo glavno gledište je da ona povećava komunikacioni potencijal procesa kao vrste kazne za učinioca. Socio-psihološka perspektiva žrtava kriminaliteta govori u prilog tome. I ovde je komunikacija važna, ali sada u vezi sa tim u kojoj meri ona sama po sebi doprinosi psihološkom oporavku žrtve. Kao što smo istakli u prethodnim odeljcima, čini se verovatnim da će posredovanje samo po sebi imati važan efekat na oporavak žrtve.

Ovaj nezavisni efekat procesa posredovanja je ono na šta je Evropski forum službi za žrtve uputio kada je izneo "Mi shvatamo da je posredovanje veoma moćan proces, ..." (str. 4). Mora da se posveti pažnja ovom nezavisnom efektu. Medijatori bi trebalo da budu svesni toga, pa bi stoga potencijalne reakcije žrtava trebalo da čine deo njihovog treninga (str. 6). Žrtve bi trebalo da imaju pristup podršci pre, tokom i nakon procesa (str. 6) kao i da budu dobro pripremljene za sastanak i da budu spremne da naknadno razmatraju sam proces.

Posebno pitanje, koje je izazvalo mnogo diskusije, odnosi se na željeni nivo poverljivosti. Postojeći međunarodni protokoli usvojeni od strane

62 ibidem.

63 Za dublje razmatranje videti: Aertsen et al. 2004, op. cit.

64 European Forum for Victim Services, 2005, op. cit.

65 Od autora ovog rada ne može da se očekuje da budu u osnovi kritični prema ovom Dokumentu, s obzirom da je jedan od njih (Marc Groenhuijsen) imao važnu ulogu u izradi Nacrta dokumenta, što je takođe jasno razgraničeno od sličnosti između dokumenta i prethodnog rada. Videti: Groenhuijsen, M. S. (2000) "Victim-offender mediation: legal and procedural safeguards. Experiments and legislation in some European jurisdictions", in: The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice (ed.) *Victim-Offender Mediation in Europe. Making Restorative Justice work*, Leuven, Belgium: Leuven University Press. Drugi autor, Antony Pemberton, predstavljao je Evropski forum službi za žrtve u vezi sa pitanjima koja se odnose na restorativnu pravdu.

66 Duff, R. A. (2003) "Restoration and retribution", in: Von Hirsch, A. et al. (eds.) *Restorative and criminal justice: competing or reconcilable paradigms*, Oxford, UK: Hart Publishing.

67 Interpretacija člana 14 Saveta Evrope je otvorena za debatu. Videti u: Aertsen et al. 2004, ali van Ness, koji je bio član radne grupe UN o restorativnoj pravdi kaže "poverljivost nije ograničena na korišćenje u naknadnim pravnim procesima. Ona se takođe odnosi na otkrivanje informacija drugim pojedincima ili zajednici." Videti van Ness, 2003.

Saveta Evrope i Ujedinjenih nacija predviđaju da proces posredovanja mora da bude poverljiv i da informacije u vezi sa njim ne mogu da budu iznošene ni od jedne od strana bez saglasnosti drugih učesnika.⁶⁸ To ne odaje priznanje uticaju procesa na žrtve. Žrtvama mora da se omogući da raspravljaju o nekom tako važnom događaju sa svojom porodicom i prijateljima i – gde je moguće primeniti – sa onima koji pružaju pomoć i podršku.

Nesigurnosti u pogledu efekata

Sa druge strane, postoji nesigurnost u pogledu socio-psiholoških efekata na žrtve. Kao što smo istakli, efekti najvećim delom zavise od objašnjenja i ponašanja učinioca tokom sastanka i tamo gde procesi restorativne pravde mogu da se pokažu kao korisni za neke žrtve, za druge mogu da predstavljaju rizik. Dokument Evropskog foruma službi za žrtve to prepoznaje, s obzirom da se u njemu navodi da posredovanje ima "potencijal da ponudi velike koristi za sve zainteresovane strane. Međutim, ono isto tako ima potencijal i da naškodi" (str. 4). Sledeće socio-psihološko istraživanje koje bude koristilo konstrukcije koje smo razmatrali u radu, obezbediće bolji uvid u pitanje za koje žrtve i koje situacije restorativna pravda može ili ne može da bude odgovarajući oblik reagovanja. U svakom slučaju, pre nego što uzmu učešće žrtve treba da budu potpuno informisane o potencijalnom riziku i o tome gde mogu da dobiju nezavisnu pomoć i savet.

Prema standardima koje postavljaju Savet Evrope i Ujedinjene nacije, priznanje krivice tokom posredovanja ne može da se kasnije koristi u krivičnom postupku kao inkriminišući dokaz protiv učinioca. Imamo neke pravne rezerve u pogledu ovog stava, s obzirom da žrtva nikada neće biti zaštićena od iznošenja dokaza o priznanju pred sudom kao javnog deklarisanja ili može da se pozove od strane tužioca da svedoči na sudu o tome šta se dogodilo tokom posredovanja.⁷⁰ Ali, smatramo da je takođe važno da se istakne to da situacija u kojoj učinilac priznaje krivično delo u postupku posredovanja a kasnije ga poriče pred sudom ima negativne posledice za žrtve. Ako izvinjenje koje nije ozbiljno može da vodi sekundarnoj viktimizaciji, kakve onda efekte da očekujemo u ovakvim situacijama?

Veza između restorativne pravde i drugih intervencija koje se odnose na podršku žrtvama

Dokument Evropskog foruma službi za žrtve ističe ulogu koju bi nezavisne organizacije za pomoć žrtvama mogle da imaju u restorativnoj

pravdi (str. 8-9). Dalji razvoj socio-psihološkog aspekta restorativne pravde ima tu prednost što ovi koncepti mogu da se primene i na druge intervencije koje se odnose na pružanje podrške žrtvama. Njihovo korišćenje čini mnogo izvodljivijim integrisanje restorativne pravde i drugih mera, poput službi za pomoć žrtvama, koje su osmišljene da pomognu žrtvi da se oporavi od krivičnog dela.

Mišljenja smo da je upravo ova vrsta sinteze put za dalji razvoj restorativne pravde. Umesto da se dalje razvijaju same, procedure restorativne pravde trebalo bi da budu inkorporirane u širi set mera koje imaju isti cilj. To bi pomoglo da se izvuče najbolje iz restorativne pravde. Na taj način, obraćanje više pažnje na položaj žrtve u restorativnoj pravdi nije samo u interesu žrtava, već i same restorativne pravde.

*Sa engleskog prevela
Mr Sanja Čopić*

**Antony Pemberton, M.A.
Frans W. Winkel, PhD and LL.M.
Mark S. Groenhuijsen, PhD and LL.M.**

Restorative justice and victims: not a self-evident relationship

The two most prominent developments in criminal justice in the last twenty to thirty years are the rise of restorative justice and the recognition and improvement of the position of the victim. The first part of the paper discusses a theoretical model for victims within restorative justice that the researchers at the InterVICT research institute (authors of this paper) are developing at this moment. This model incorporates current knowledge from social psychology and studies surrounding traumatic stress and provides a number of hypotheses that will be subsequently evaluated in practice with participants in restorative justice procedures. On the other hand, international legal protocols for restorative justice also lack a consistent victim-oriented perspective. To this end the European Forum for Victim Services has recently published a statement concerning the position of the victim within mediation. The second part of the paper addresses the central issues in this statement. Taken together the paper moves beyond criticism of restorative justice, as it hopes to redirect theory and implementation of restorative justice toward a stronger victim-orientation.

⁶⁸ Groenhuijsen, 2000, op. cit.